

23.92x29.1	1/2	עמוד 74	הארץ - גלריה	29/07/2022	82599455-7
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

לעבוד ולרקוד בארץ ישראל

המדומיינת

יחיעם ויץ

דפרה החדש של ד"ר רונה יונה, מרצה להיסטוריה של עם ישראל, עוסק בתנועת "החלוץ" בפולין העצמאית בין שתי מלחמות העולם. הספר, המבוסס על עבודת הדוקטור שכתבה, מתמקד בקשריה של התנועה עם ארץ ישראל, שנסלטה אז על ידי המנדט הבריטי, במשך 13 שנה. הוא נפתח ב-1923, השנה האחרונה של העלייה השלישית, שנתפשת כעלייה החלוצית המובהקת. באותה שנה חלה נסייגה כלכלית בארץ, שהביאה לעלייה משמעותית במספר דורשי העבודה ולפגיעה בהיקף היישוב העברי, מאחר ש-3,500 מאנשי שיו עזבו את פלשתינה. הסיפור הסתיים ב-1936, שלוש שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. בשנה זו הסתיים הגל הגדול של העלייה החמישית, עלייה המונית ששינתה את אופיו של היישוב העברי ואת ממדיו הדמוגרפיים. השינוי הדרמטי העניק לו אפשרות לכונן ריבונות בארץ.

יונה רואה את ספרה כהמשך לשני הכרכים של "תנועת החלוץ בפולין" מאת ישראל אופנהיים, העוסקים בשנים 1917-1939 (הראשון פורסם בהוצאת מאגנט ב-1982 והשני בהוצאת המרכז למורשת בן-גוריון ב-1993). היא מדגישה שאופנהיים היה "המקיף והביקורתי בין חוקרי החלוץ" וכי מחקר "מאיר את מרכזיותו של החלוץ בפולין ואת ההגמוניה שלו בתנועה החלוצית מאמצע שנות ה-20".

הפעילות של תנועת החלוץ, ששמה הרשמי היה "הסתדרות החלוץ", החלה בפולין בשלהי 1915, כשהמדינה היתה תחת כיבוש גרמני. הקימו אותה צעירים וצעירות חדורי אידיאליים נשגבים – שהיו צירוף של אידיאליים סוציאליסטיים ולאומיים-ציוניים. הם ראו בעצמם אוונגרד – מיעוט חלוצי נבחר הולך לפני המחנה. בתום מלחמת העולם הראשונה, כשגל של לאומיות שטף את מזרח אירופה והביא להקמת מדינות לאום חדשות, ובהן הרפובליקה הפולנית והרפובליקה הצ'כוסלובקית, חל גידול משמעותי במספרם של הצעירים היהודים הנלהבים שהתארגנו בקבוצות וביקשו "לשוב אל ארצם הקדומה" – להגיע כחלוצים לארץ ישראל, שהיתה אז ארץ נידחת אי שם במזרח התיכון. בשל המלחמה הערימית כל הנתבים אליה היו חסומים והעלייה לארץ התעכבה ומי שום כך העלו חברי החלוץ יוומה מהפכנית: להקים חוות הכשרה בפולין עצמה כדי להתכונן לקראת העלייה לארץ הנכספת.

בעקבות הצהרת בלפור ב-2 בנובמבר 1917 השתנה הצביון של תנועת החלוץ: מאונגרד אליטיסטי היא נהפכה לתנועת המונים, שבמסגרתה כל צעיר וצעירה יהודים יכולים לעלות לארץ. ב-1919 קבע יוסף טרומפלדור, שהיה ממנהיגי התנועה ברוסיה, כי תפקיד תנועת החלוץ אינו להיות "כת אשר משמעת ברזל שלטת ביניהם", אלא "הסתדרות מקצועית כללית, אשר תשאף לאחד ככל האפשר את כל העמלים אשר החליטו לע"קור מושבם לארץ ישראל". הוחלט שכל צעיר וצעירה רווקים מעל גיל 18, שהיו בריאים בגופם ועברו הכשרה, יכולים להצטרף לתנועת החלוץ.

שני עקרונות פשוטים ומרכזיים נועדו להכשיר את הצעירים ששאפו לחיות כחלוצים בארץ ישראל. העיקרון הראשון היה הכשרה גופנית, כלומר – הסתגלות לעבודה פיזית, כולל עבודת פרך, כמו עבודה במחצבה וסלילת דרכים וכבישים. דוגמה ידועה וסמלית לכך היא סלילת כביש צמח-טבריה ב-1920, שהיה הכביש הראשון בארץ ישראל שנסלל בעבודה עברית מאורגנת על ידי חלוצים. העיקרון השני היה הכשרה תרבותית, שכללה לימוד העברית, שהיתה אז שפה מחודשת בחיבתוליה, ולימוד ההיסטוריה והגיאוגרפיה של ארץ ישראל כדי לקרב את הצעירים אליה.

הגלגל התהפך

יונה כוננה את ספרה תוך שילוב בין ציר כרונולוגי לדיון מטטי. כל פרקיו עוסקים בתהליך התפתחותה של תנועת

ספרה המרתק של רונה יונה בוחן את התפקידים המרכזיים שמילאה תנועת "החלוץ" בפולין בין שתי מלחמות העולם – בעידוד העלייה, בהכשרת חלוצים סוציאליסטיים ובתרומה מכרעת להצלחתה של מפא"י

החלוץ וכל אחד מהם מתמקד בסוגיה מרכזית בתולדותיו. הפרק הראשון מתרכז ב-1923, שהיתה שנת השפל והמשבר של העלייה השלישית. בשנה זו הגיעו לפולין השליחים הראשונים מארץ ישראל ובהם אליהו גולומב, שהיה דמות מרכזית ביישוב: הוא נמנה עם מנהיגי מפלגת אחדות העבודה, שהיתה אז מפלגת הפועלים הגדולה והדומיננטית בארץ, ובהיותו המפקד הבלתי מוכתר של ההגנה שימש כעין שר הביטחון של היישוב בפועל.

רשמיו ממגעיו עם המחנה החלוצי בפולין היו עגומים. הוא "מצא בפולין מחנה ציוני סוציאליסטי קטן, מפולג ומסוכסך". הוא ראה בדאגה גדולה את תהליך ההתפוררות של מחנה זה – שהיה רחוק מאוד מחלומו "להקים מחנה גדול שינלוט את התנועה הציונית ויתרכו בעלייה ובהתיישבות". יונה מציינת שגולומב כחן את החלוצים בפולין בראייה צרה למדי – "על פי עקרונות מפלגתו הארץ-ישראלית: תרומתם המעשית לגיוס צעירים והון עבור המפעל הציוני".

בשנה שלאחר מכן, 1924, הגלגל התהפך: העלייה הרביעית, שהיתה העלייה ההמונית הראשונה, באה בהפתעה וכמשך זמן קצר נהפכה ארץ ישראל ליעד העיקרי של הגירת יהודים מזרח אירופה, ובמיוחד יהודי פולין, רוב הרבבות שעלו לארץ לא היו חלוצים, אלא "בורגנים" מקרב המעמד הבינוני הנמוך המ"תרשש של יהודי פולין. למרות זאת, ראשי החלוץ הצליחו לב"סס את מעמד התנועה ולהביא לגידול ניכר בה. הישגם הכולט ביותר באותם ימים היה הקמת תנועת נוער, "החלוץ הצעיר", שמטרתה היתה "לחנך בני נוער... ולהכשיר פעילים ומדריכים שינחילו ליתר החברים את הערכים של חלוצי העלייה השנייה והשלישית". צעד זה הניב פירות בשלהי שנות העשרים כשרא"שוני הבוגרים של תנועת הנוער נכנסו לתנועת החלוץ.

בימי העלייה הרביעית נטשו ראשי ההסתדרות ומפלגת אח"ד את העבודה את שאיפתם – האוטופית במידה רבה – להקים בארץ חברה סוציאליסטית שמבוססת על ההתיישבות החקלאית, והמירו אותה בקידום "ארגון סוציאליסטי מסורתי של פועלי העיר במשק הקפיטליסטי המתפתח". אך במקביל לכך הם המשיכו לטפח את המסגרות החלוציות שהוקמו בימי העלייה השלישית – התיישבות בקיבוצים, בקבוצות וכמושבים,

שנהפכו "לכיסים חלוציים מלוכדים בחברה לא חלוצית". יונה מציינת שלנוכח השינוי הדרמטי שחוללה העלייה הרביעית, מנהיגי החלוץ בפולין ומנהיגי תנועת הפועלים בארץ ישראל הצליחו לסלול נתיבי התפתחות חדשים.

שלילת הגולה בלב הגולה

הפרק השני בספר מתמקד בסמל המובהק של תנועת החלוץ בפולין: קיבוץ ההכשרה קלוסובה, שהוקם בימי העלייה הרביעית כמזרח פולין. הוא היה "הקיבוץ המוביל של החלוץ בפר"ליון ואחד מסמליו העיקריים. בשנות ה-30 נעשה הדגם הארגוני שלו לדגם המרכזי של ההכשרה". ליבת דגם זה היתה אורח חיים של קבוצה מאורגנת של צעירים, שעובדים יחדיו בימים בעבודה מפרכת ורוקדים בלילות.

מנהיגי הכריזמטי של הקיבוץ היה בני מרשק, שנולד בעיר סמ"רגן במערב רוסיה ב-1909 והגיע למקום זה כנער בן 17. מרשק, שעלה לארץ ב-1929 וחי מאז בקיבוץ גבעת השלושה, נדעך ל"מים כ"פוליטרוק של הפלמ"ח" ושל חטיבת הראל בימי מלחמת העצמאות. תרומתו המכרעת לקלוסובה היתה הפיכתו לשלוחה של התנועה הקיבוצית בארץ ישראל. יונה מספרת כי הוא אירגן מחדש את ההכשרה בהתאם לעקרונות תנועת הקיבוץ המאוחד והפך אותה ל"קיבוץ קבוע בגולה". היא מדגישה ש"חשיבותו הרבה היתה בנאמנותו המחולטת למנהיגי הקיבוץ המאוחד" – תמיד הוא צעד בעקבות יצחק טבנקין, מנהיג הקיבוץ המאוחד, כמו חסיד הנוהה אחרי אדמ"ר חילוני. הוא ייצג סוג חדש של "פעיל הקשור לתנועה בארץ ישראל יותר מאשר לזו שבפולין".

סיפורו מדגים נקודה שקשה להגוים בחשיבותה מבחינת תנועת החלוץ בפולין – "השפעתן הישירה של התנועות הקיבוציות שביססו בהדרגה את שליטתן" בתנועה זו. כך אפוא נה"פך קלוסובה מקיבוץ הכשרה, שמטרתו היתה לשרת את היעד המעשי של עלייה לארץ, ל"תנועה אידיאולוגית רדיקלית". מרשק "התאים את הסיסמאות הרדיקליות של טבנקין לקיבוץ קלוסובה". הוא הטיף בלהט לחיי קיבוץ, שרק הם "יכולים לע"רר התלהבות בקרב הצעירים", וטען כי "ההתמדה בחיי הקיבוץ בגולה, כתנאים קשים, תאפשר את 'מהפכת המעבר לחיים חדשים' ותטפח את 'החלוץ השלם' שיישאר עובד כפיים גם בארץ

24.69x24.57	2/2	75	תמוז	הארץ - גלריה	29/07/2022	82599456-8
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

ישראל". מטרתו היתה לשנות מן היסוד לא רק את אורח החיים של החלוצים, אלא גם את אורח המחשבה ומבנה הנפש שלהם. הפרק השלישי ממשיך את קודמו ובוחר כיצד נהפכו קיבוץ צי ההכשרה לסמל ציוני-סוציאליסטי מובהק. מצד אחד, הם היו מנוגדים למבנה החברתי ולערכים היהודיים המסורתיים, ומצד שני, הם "ביטאו אתוס מגובש שייצג את הקיבוצים בארץ יש-ראל. חברי ההכשרות ראו את עצמם כסמל לארץ ישראל וכסמל מל בצורת החיים של תנועת העבודה בארץ וגם לשלילת הגולה כלב הגולה". כך תיאר זאת אחד מהם: "כשאתה בא לקיבוץ אחד או במורח פולין וכיום נכלל באוקראינה, י"ו). נדמה לך כי אתה נמצא באיזה מקום בארץ ישראל, באחד הקיבוצים התוססים, עם כל הפרובלמות שלהם".

על פי יונה, קיבוצים אלה יצרו סוג של "ארץ ישראל מדור-מיינת" ואת "אידיאל החברה היהודית החדשה הנוצרת בה". חבריהם קראו את העיתונים העבריים שהגיעו מארץ ישראל, רקדו הורה כאילו חיו בעין חרוד או בנהלל ואימצו סמלים ציוניים וארץ-ישראליים כמו חקלאות, סלילת כבישים, עזרת בניין והשפה העברית (גם אם לא ברמת הדיבור היום-יומי). העבודה – בחקלאות, בכניין ובמחצבה – אמנם היתה מפרדת, אבל עצם המסירות לעשייתה קראה תיגר על המציאות הקיימת וסימלה "את ערכי החיים החדשים שנוצרים בארץ יש-ראל". ההצלחה להכשיר אלפי פועלי כפיים היתה חלקית למדי, "אך הצלחתו הסמלית של פולחן העבודה היתה מעל לכל שיי-עור", מציינת יונה. ואכן, מדובר באחד האתוסים הציוניים העיקריים שגובשו תחת ההגמוניה של תנועת העבודה הישראלית.

עולם אבוד

הפרק הרביעי בספר עוסק בשנות ההמתנה, בין 1928 ל-1932, שבהן העלייה לארץ היתה דלילה מאוד; רק באביב 1932 החלו מכסות רישיון העלייה (סרטיפיקטים) לגדול. בת-קופה זו החלה תנועת החלוץ לשקוע, גם בגלל המשבר הכלכלי שפרץ ב-1929 ופגע בכל מדינות העולם. כלי עלייה ובתנאים של אבטלה רבה, מספר חברי ההכשרות צנח דרמטית והתנור עז הגיעה לסף קריסה.

הפרק שלאחר מכן מוקדש ל-1932, שהיתה שנת מפנה כי בה החלה העלייה החמישית. בשנה זו התחילה תנועת החלוץ לה-תאושש כי מספר הסרטיפיקטים שקיבלה גדל והביא להצטרפות חברים חדשים להכשרות. פרק זה מתייחס גם לבחירות לקונגרס הציוני ה-18, שבהן ניצחה מפא"י בהנהגת דוד בן-גוריון. מערכת הבחירות האלימה והסוערת הוכרעה בעיקר בפולין והחלוץ בפולין היה אבן הבניין המרכזית לעליית מפא"י לשלטון, קובעת יונה. הסיבה לכך היתה שחברי החלוץ הזדהו עם הגישה הפרגמטית והלא קנאית של מפא"י והעניקו לה "חבר פעילים מסור וציבור נלהב". כך החלוץ הפולני שיחק תפקיד מרכזי בנקודה היסטורית מכרעת בתולדות הציונות והיישוב העברי.

הפרק השישי מתאר את המצב העגום בתנועת החלוץ אחרי הניצחון – אחריו ראשי מפא"י חזרו לארץ כמנצחים והתנועה ההמונית שקמה בחופזה בפולין נותרה ללא רועה וללא גורם מאחד. היא שקעה במאבקים פנימיים בשעה שראשי מפא"י, כולל בן-גוריון, עסקו בעיקר בקליטת העולים ובעיצוב החברה היהודית בארץ. ערב מלחמת העולם השנייה נטרפו הקלפים – מספר הסרטיפיקטים שהבריטים נתנו לתנועה הציונית הלך והצטמצם והיכולת של תנועת החלוץ להעניק לחבריה אפשרות לעלות לארץ היתה דלה; רק מעטים הצליחו לצאת מפולין בעוד רוב החברים נאלצו להישאר במדינה ונלכדו במלכודת המוות של הנאצים.

ספרה של יונה יסודי, מעמיק ומבוסס על תיעוד עשיר. הוא מצייר לקוראיו תמונה מורכבת ומרתקת של עולם שנעלם בסופה הקטלנית של השואה, ומרים תרומה משמעותית לשחזור עולם אבוד זה. ■

חברי קיבוץ ההכשרה קלוסובה במזרח פולין, 1933. ניסיון לשנות המחשבה ומבנה הנפש של החלוצים

צילום: באדיבות ארכיון בית לוחמי הגטאות / מדור התצלומים

רונה יונה
נהיה כולנו חלוצים
תנועת העבודה והעלייה מפולין
1936-1923

נהיה כולנו חלוצים: תנועת העבודה והעלייה מפולין, 1936-1923

רונה יונה

הוצאת מאגנט, 386 עמודים, 108 שקלים